

FÜZESABONYI

A VÁROS ÖNKORMÁNYZATÁNAK TÁJÉKOZTATÓJA

Kedves olvasóink!

Füzesabony ebben az évben ünnepli városává avatásának 15. évfordulóját, melyet méltóképp szeretnénk megünnepelni. Magyarország Európai Unió taggá válása is országszerte alkalmat ad központi ünnepekre, kiadványok megjelentetésére. A Füzesabonyi Híradó ebből az alkalomból több helytörténeti összeállítást közöl, melyet minden korosztály számára ajánlunk. Füzesabony a kettős alkalom kapcsán kezdi a városi ünnepsorozatát, április 30-án.

Füzesabony nevének eredetéről, névadójáról

Ha sokat gondolkodunk sem tudunk Heves megyéhez kötődően olyan személyről, aki magasabb pozíciót ért volna el, mint Aba Sámuel, településünk névadója. Ő egyenesen király volt, Magyarország sorrendben 3. királya. A krónikák szerint felesége a dicső Szent István királyunk húga volt, akitől fiai származtak...

Sokáig nem tudták differenciáltan megítélni személyét, királyságát, hiszen korlátozottan álltak rendelkezésre a hazai források is, a külföldi krónikákról nem is beszélve. Egy magas rangú vezető megítélése a mindenkori politikai érdekek függvénye volt. A politika szabta meg, hogy forrásokból mit domborítanak ki a történészek, esetleg mit hallgatnak el.

Aba Sámuel megítélése 1948-ban:

1948-ban, mikor a népi nemzeti eszményekre volt szükség, úgy jelent meg Aba Sámuel, mint a nemzeti önállósodás példaképe. Napjaink hivatalos történelemszemléletében persze más megítélést kap alakja, elsősorban a forráskutatások eredményeinek köszönhetően.

Először nézzük, milyen egyoldalúan írt a Heves Megyei Kalendárium 1948-as, jubileumi számában egy történész:

„Heves vármegye őstörténete mindjárt a honfoglalással kezdődik...

„Árpád vezér és övéi megindulván az Egur (Eger) vizéig jövének – úgymond a krónikás, aki hihetőleg egri pap volt – és ott kunyhókat készítvén, több napig maradtak, s azon halmot, melyen a vezérnek leveles színt csináltak, Zenuholmúnak (Szihalom) nevezik, s táboruk az Ustoros (Ostoros) vizétől Puorozlou (Poroszló) váráig terjedt. Innen megindulva a Zogea (Zagyva) vizéig jövének és tábort ütének ezen folyó partján, a Tisztától a Mátra erdejéig, s meghódították a föld minden lakosait a

Köröstől a Zogea vizéig és Zepus (Szepes) erdőig. Akkor Árpád vezér a Mátra erdejében egy földet adott Edunak és Edumennek, ahol aztán unokájuk, Pata várat épített, kiknek nemzetségéből származott sok időmultával Sámuel király, kit kegyességéért **Obának** neveztek vala. (Anonymus, 32. fej.)

A hatalmas Aba – had, amely a Mátra alját kapta meg osztozkodáskor, ezen a területen még jó ideig folytatja az ősi pusztázó életmódot. Eleink csak nehezen tudtak

Aba Sámuel (990(?)–1044)

hozzájáradni az egyhelybenlakáshoz. Kompolt, Réde, Pata, Solymos, stb. Aba – nembeli családok alapításai. Szintén Abák alapították az egykor híres abasári, kompolti, és veresmarti barátságzárakat is. Az első kettő bencés apátság, a veresmarti pálos zárda. Úgy elpusztultak persze, hogy kőkövön nem maradt.

A néphagyomány szerint a sári monostor

a falutól északra, attól negyedóránnyira állott; „prope Saar” „Sár mellett”, ahogy a régi krónikások mondják. Itt a szőlők közt még láthatók némi falmaradványok. Ennek kriptájában temették el Aba Sámuel, a harmadik magyar királyt.

Az ízléstelen abasári latin sírfelirat ráfogja Aba királyra, hogy zsarnok, kegyetlen uralkodó volt. De nem lehetett zsarnok, aki „megvetvén a nemeseket, mindig a parasztokkal, nem a nemesekkel fogott össze. Úgy gondolkozott ugyanis, hogy az uraknak mindenük közös a szolgálkkal.”

Ez a sírfelirat egy németlelkű főúrtól, a 250 évvel ezelőtt élt báró Haller generálistól származik. A nyakrajött németek szemében Sámuel király mindig szálla. A népies nemzeti politikája miatt gyűlölték. El is bukott a németekkel vívott küzdelemben, Ménfőnél, 1044-ben. A szerencsétlen csata után hű szolgája, **Kaba**, tulajdon köpenyébe takarva a fejét, Hevesbe hozta vissza. Ágassvár alatt mély lyukat vájt a tari völgyi sziklába, abba tette jó ura fejét. Hát láss csudát, megeredt a holt szemek könnye, akár a záporosó, a fej pedig megszólalt: „Kaba fiam, örökké siratom szép magyar hazámat!” Akkor köd előtte, köd utána, elsikkadt a fej és elnyelte a kőszikla. A helyén azonban víz buggyant fel, a csevice forrásvíz, amely máig ott patakzik a tari völgyön. Aba király könnye forrásának tartja a szent hagyomány.

Aba Sámuel első vértanúja a nemzeti önállóság eszméjének.

Nem hiába fekszik Heves az ország közepén, a magyar szív itt dobogott mindig a leghevesebben!

Aba a modern történettudományban:

Más megítélést kap Aba személye az 1990-es évek történelemszemléletében. Ehhez Kristó Gyula és Makk Ferenc tanulmányait hívjuk segítségül:

Aba Sámuel családjáról **Anonymus** őrzött meg érdekes híradást. Eszerint amikor a honfoglaló magyarok a Körös és a Zagyva folyók, valamint a Mátra- és Szepes-erdők vidékén foglaltak területet, „Árpád vezér nagy földet adott **Ednek** és **Edömennek** a Mátra-erdőben, ahol az unokájuk, **Pata** később várat épített. Az ő sarjadékukból származott hosszú idő után Sámuel király is, akit kegyességéért **Abának** hívnak.” Anonymus egyébként Edet és Edömént a hét kun vezér között szerepelteti, akik még Oroszországban meghódoltak a honfoglalásra induló **Álmos** vezér előtt, s a magyarokkal együtt vettek részt a Kárpát-medence elfoglalásában. Ez a tudósítás vegyesen őrzött meg hiteles és téves ele-
⇒

meket. Mindenekelőtt hiteles az a közlés, hogy Aba király második neve Sámuel volt. Az egész krónikairódalom a (hazai és a külföldi is) Aba néven ismeri ezt az uralkodót, egyedül Anonymus tudja, hogy voltaképpen **Sámuel** az igazi neve. Azt, hogy Anonymus e helyütt nem téved, hanem éppen nagyon pontos információval rendelkezik, az mutatja: Aba pénzein saját magát Sámuel királynak nevezete. Az Aba név eredetileg tiszteleti név volt, törökül apát jelent, utóbb nemzetségnévvé vált. A Sámuel név meglehetősen ritka Magyarországon a középkorban, s mivel héber eredetű, alkalmasint viselőjének zsidó vallására enged következtetni. Az már kétséges, hogy Sámuelnek volt-e Pata nevű elődje. Ugyan Heves megyében ma is létezik Gyöngyöspata nevű helység, ahol régészeti ásatások eredményeként Aba Sámuel kora utáni (XI-XII. századi) földvár került elő, amelynek építője – ha az erősséget valóban Abának Pata nevű rokona emelte – Aba király utóda és nem előde volt. A legnagyobb valószínűség mellett szól, hogy egy Pata nevű személyt e Pata helynévből Anonymus keltett életre. Nyilvánvalóan téves a névtelen jegyző azon állítása, hogy Ed, és Edömén – valamint további öt vezértársuk – kun lett volna, hiszen a kunok (kománok, kipszakok) csak a XI. század második felében jelentek meg Európában. Teljesen légből kapottnak azonban ezt nem mondhatjuk. A XIV. századi krónika ugyanis a legendás hun király unokájának, a legendás Csaba királyfi fiainak teszi meg, akik Csaba királyfinak egy korezmi nővel kötött házasságából születtek. E krónika is úgy tudja, hogy az Aba nemzetség **Csabatól**, azaz Edtől és Edöméntől ered. Ami közös Anonymus és a XIV. századi krónika tudósításában, az az Aba nemzetség keleti eredete: a névtelen jegyzőnél olvasható kun és a krónika szerinti **korezmi** származás egyaránt keleti eredetre mutat. Márpedig mindössze egy olyan népesség volt, amelyik a honfoglalást megelőzően tömegesen csatlakozott a magyarsághoz, s ez a kazárok közül kiszakadt **kabar** etnikum.

Tudjuk, hogy a kazár uralkodó réteg valamikor a VIII-IX. században zsidó vallásra tért át. Valószínű, hogy Sámuel kazár származású, tehát **török** nyelvet beszélő család leszármazottja volt (maga az Aba név is törökül értelmezhető), amely család a kazárok közül kiválva a magyarokhoz csatlakozott, részt vett a honfoglalásban, szállásterületet nyert a Kárpát-medencében, tehát osztozott a magyar előkelők sorsában, de török nyelvét és **zsidó** vallását egészen a XI. század elejéig megtartotta. A kabarokról tudjuk, hogy eredetileg három törzset alkottak, de a X. században a magyarok e három törzset már egy törzssé egyesítették, s Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár szerint 950 táján a kabar törzs élén egy fejedelem állt. Kevés kétség

lehet a tekintetben, hogy a fejedelem (törzsfő) Sámuel egyik őse lehetett, amint Sámuel is kazár eredetű kabar törzsi vezetőnek tekinthető. Törzsének szállásterülete két adat egybevetéséből állapítható meg. Anonymus szerint Ed és Edömén a Mátrában kaptak birtokot, s az Aba nem-

Aba Sámuel katonái elűzik a koronáját kezében tartó Péter királyt.

zetség egyik (képzelt ?) ősevel, Patával itt építtetett várat, a XIV. századi krónika pedig úgy tudja, hogy Sámuel király monostora a mai Abasáron állt. Ha ehhez hozzátesszük, hogy a XIII-XIV. századból ismert Aba nemzetség birtokai ugyanezen a vidéken terültek el, kétségtelenek tekinthető: a kabar törzs, amelynek élén a XI. század elején Sámuel állt, a Mátra tágabb környezetében élt.

Sámuel születési idejét nem ismerjük. 1005-1010 körül mindenestre már kabar törzsfőnek kellett lennie, hiszen ekkortájt vette feleségül István király egyik későn született testvérét. Ha ugyanis Sámuel nem lett volna a kabar népesség vezetője, István aligha öhozzá adta volna hűgát nőül. István e frigy kikovácsolásával – ugyanúgy, mint másik hűgának ekkortájt létrejött velencei házasságával – politikai érdekeket szolgált. Ennek révén érte el, hogy a kabar törzs vezetője, illetve az egész kabar népesség (amelynek folytatását a palócságban látjuk) a szövetségese lett. Nyilván e házasság feltétele volt, hogy Sámuel, feladva zsidó vallását, térjen át a keresztény hitre. Miután ez megtörtént, semmi nem állt útjában annak, hogy a kabar tömegek is felvegyék a kereszténységet, és létrejöjjen a kabar törzs szállásterületén az egri püspökség. Ha ennek időpontjául 1009-et jelöljük meg, ez Sámuel házassága és keresztény hitre térése dátumát is megadja; mindezeknek kevéssel 1009 előtt kellett történniük. Ekkor alapíthatta Sámuel az

írott forrásból ismert **sári** (abasári), valamint a mai napig fennmaradt (de korai írott forrásban nem szereplő) **feldebrői** kolostort. Ezekkel az alapításokkal félreérthetetlenül tanújelét adta annak, hogy – legalábbis formálisan – megbékélt a keresztény vallással. E friggel Sámuel elkerülte azt, hogy fegyveresen kelljen megmérkőznie a Kárpát-medencei tényleges uralomért harcoló Istvánnal, azaz kitért az összezsapás elől. Ennek az volt az ára, hogy fel kellett adnia törzsfői méltóságát. Viszonzásképpen bekerült István udvarába, vagyis tagja lett az országos politikát irányító legszűkebb tanácsadói testületnek, ahol mint a király rokona, kiváltképp nagy súllyal rendelkezhetett. Ráadásul István udvara **ispánjává**, a későbbi **nádori** méltóság megfelelőjévé tette meg. A zsidó vallású, ám jobbbára pogány alattvalóknak parancsoló Sámuel így egy keresztény király udvar vezető tisztviselője lett. István azonban maga is érezhette, hogy Sámuel igazodása a keresztény hithez felszínes és külsődleges, politikai érdekből; a felszínen maradás érdekében tett lépés lehetett. Ezért Imre fiának tragikus halála után nem Sámuel jelölte utódául, hanem a minden szempontból meggyőződéses keresztény Pétert, jóllehet Imre halálának évében, 1031-ben Péter még csak húszéves ifjú volt, Sámuel pedig jóval túl a negyvenen; akinek István hűgával kötött házasságából számos gyermeke (köztük több fia) született. Péter viszont ekkor még bizonyosan nőtlen és gyermektelen volt.

Minden fel arra mutat, hogy Péter első uralma idején, 1038-41 között, amikor István trónjának örököséként erőteljesen megváltoztatta az udvar összetételét, kivette onnan mindazokat, akik nem hozzá hasonló gyorsasággal akartak előrehaladni a kereszténység terjesztésének és a feudális állam erősítésének útján, Sámuel e tisztogatás áldozatául esett, kikerült a hatalom gyakorlóinak szűk köréből, sértett emberre vált. Amint Péter elmenekült az országból, azaz 1041-ben, a magyarok Aba Sámuel ültették a trónra. Van olyan forrásunk, amely kifejezetten Aba tevékeny szerepét hangoztatja Péter elűzésében.

Sámuel alig három évet töltött a királyi trónon. Első dolga volt, hogy fellépett Péter király támogatói ellen, közülük sokakat megöletett vagy megkínóztatott. Ez arra mutat, hogy politikai elkülönbségen túl személyes bosszú is sarkallta Péter, illetve annak kegyencei ellen. Aba Sámuel visszavonta a Péter király által hozott törvényeket, sőt még azt az adót is eltörölte, amelynek kivétele Istvántól származott, s amelyet Péter alatt is szedtek. Ez utóbbi intézkedések Aba Sámuel országlásának társadalmi bázisára vetnek fényt. Nyilván azért helyezte hatályon kívül Péter – egyébként István jogalkotásánál bizonyosan szigorúbb – törvényeit valamint azért semmisített meg mindenféle adókvétést, mert ezek sértették az őt támogató társadalmi

csoportok érdekeit. A XIV. századi krónika szerint Aba a nemeseket lenézte, és mindig a paraszttal és a nemtelennel tartott közösséget, állandóan a paraszttal étkezett, lovagolt és társalgott. Azt is szeméremre veti e krónika Abának, hogy úgy vélte: minden közös az urak és a szolgák között. Bár e vélekedés éppenséggel egybeesik az őskeresztény vagyonközösség elveivel, de a megfelelés merőben véletlenszerű. Aba Sámueltól mi sem állt távolabb, mint a Biblia szellemében cselekedni. Ő a még le nem süllyesztett, szabad állapotú szegény népeket tartotta mindenekelőtt fontosnak, azét a réteget, amelyet István kezdett adóztatni, s amelynek helyzetén Péter szigorú törvényei és adóztatása tovább rontottak. E néptömeg nem kis részben pogány érzelmű volt, de sorikat gyarapították és erőiket növelték azok a bogumil **eretnekek**, akik a Balkánról, bolgár területekről vándoroltak vagy menekültek Magyarországra.

Aba Sámuel már trónra lépése pillanatában világosan látta, hogy uralma attól függ, megegyezésre tud-e jutni a Péter visszahelyezése érdekében fáradozó német uralkodóval, III. Henrikkel. 1043-ban – kétévi fegyveres csetepaté után – végre békét kötött Henrikkel, igaz megalázó feltételekkel, hiszen a Lajta és Morava folyók vidékén területekről mondott le a **németek** javára, s még hadisarcot is kellett fizetnie. Miután nyugat felől – ha csak átmenetileg is – biztonságban érezhette magát, bent az országban mindinkább kimutatta foga fehérét. Gellért püspök ekkortájt írott teológiai munkájában amiatt kesereg, hogy egyesek – nem nevezi meg őket, de bizonyonlan Abára és híveire gondol – az egyház erejének és tekintélyének meggyengítésén fáradoznak. Mivel azonban adók nélkül Aba sem tudott meglenni (hiszen például csak III. Henriknek a béke fejében igen nagy összegű aranyat kellett fizetnie), elsősorban az egyháztól szerette volna a szükséges pénzt megszerezni. Megadóztatta ezért a püspököket, és visszakövetelte az egyházaknak juttatott adományokat. Van olyan nyugati forrásunk, amely szerint a **pápa** Abát híveivel együtt **kiközösítette** az egyházból. Végül soron Aba Sámuel célja az volt, hogy leépítse a magyarországi államot, és aláássa az egyházat. Uralma tehát egyértelműen visszalépés a feudális viszonyok kiépülésének lényegében Istvánnal kezdődő és Péter által felgyorsult folyamatában. A magántulajdon elvének elutasításával, a társadalom rétegeit elválasztó korlátok lerombolásának kísérletével Aba tanújelét adta, hogy eszménye éppen az a szabad elemeket tömörítő törzsi társadalom, amelynek megszüntetéséért közvetlen király elődei nem keveset fáradoztak.

Sámuel azonban ugyanúgy zsarnok király volt, mint Péter. Könyörtelenül félreállította mindazokat, akik nem követték

politikai irányvonalát. A **kortárs német** szerző egész bűnlajstromot olvas Aba a „hamis király, az esküszegő, álnok, gyilkos, és hazug” uralkodó fejére: „rablásokat vitt véghez, gyilkosságokat követett el, sok bűnt cselekedett, megtagadta az igazságot, megsértette a törvényi jogát, ártatlan nemeseket vakítottatott meg, ölt, szörnyű zsarnokságot gyakorolt, úgy, hogy maga a föld kiált fel gonoszsága miatt...” (Gericus József fordítása)

Összecseng ezzel az, amit a hazai forrásban, **Gellért püspök** életirataiban olvashatunk: „Aba uralkodása alatt, mint a próféta mondja: „vérontás vérontást ért”, azaz bűn bűnt követett. Mert a nagybőjt szent napjaiban nem átalotta tanácsának legtisztább embereit, mint barmokat vagy okatlan állatokat bottal és husángokkal agyonveretni.” (Szabó Flóris fordítása) Emiatt Gellért nem is volt hajlandó elvégezni Aba ünnepi (húsvéti) **koronázását**, s megjövendölte hamarosan bekövetkezendő bukását. Talán Gellértnek ekkor már tudomása volt arról, hogy mozdulós támadt Aba ellen, s az uralmával elégedetlen előkelők, akiket sértett az, hogy a király a paraszttal és a nemtelennel előnyben részesítette velük szemben, III. Henrik segítségét kérték. Henriket az is tüzelte, hogy Aba nem teljesítette az előző évben kötött béke egyes pontjait. Ezért hajlalt a magyarok kérésére, és 1044-ben magyarországi hadjáratra indult. Az összecsapásra a Győrhez közeli Ménfőnél került sor, itt Aba árulás révén is meggyengült serege vereséget szenvedett. A német uralkodó zsákmánya lett Aba aranyozott lándzsája és koronája is. A király feleségével és fiaival kelet felé menekült. További sorsáról eltérő híreink vannak. Német kútfők szerint ellenségei kezére került, majd a németek és Péter magyarjai közös ítélete alapján kivégezték. A **XIV. századi krónika szerint** viszont egészen a Tisza vidékéig eljutott, ott azonban egy faluban megölték olyan magyarok, akiknek ártott uralkodása alatt. Ugyancsak e forrásból értesülünk arról, hogy e falu melletti templomban temették el. Néhány évvel később azonban felnyitották a sírt, szemfödele és ruhái épek voltak, sebheylei pedig begyógyultak. Akkor temették el saját sári monostorában.

A krónikában megőrzött történet arra mutat: utóbb voltak olyanok, feltehetően a nép egyszerű fiai közül, akik kegyelettel emlékeztek vissza Abára, s az egyház által elítélt és talán kiátkozott uralkodót a maguk egyszerű módján szinte szentté avatták.

Aba Sámuel özvegyének és fiainak további sorsáról nincsenek hitelt érdemlő tudósítások. Az roppant valószínű, hogy e **fiúk leszármazottai** a később feltűnő Aba nemzetség tagjai, akik ugyan királyt többé nem adtak Magyarországnak, viszont a Mátra vidékén szinte királyi hatalomra szert tett nagyurat nem is egyet.

Hol halt meg Aba Sámuel, hol temették el?

Történész berkekben többségében elfogadott álláspont – volt, és ma is az –, hogy a menekülő Aba Sámuel királyt **Abony** falunál ölték meg. A krónikák szerint e falu melletti templomban temették el.

Ebben az időben a mai Füzesabony már lehetett az egri püspökség birtoka, de lehetett Aba birtoka is. Mindenesetre az biztos, hogy az 1040-es években a mai település közigazgatási területén több kis Árpád-kori falu állt: **Obon, Dezmaszykszou, Kerezthusfeulde, Endred, Buda** (Abony, Pusztaszikszó, Keresztesföldje, Endréd, Buda).

Füzesabony területén lévő kis falvak nevének első írásos említése 1261-es oklevélből származik, ekkortól van bizonyítékunk, hogy az egri püspökség településeihez tartoztak. Korábbi időszakból csak Szikszó esetében van okleveles bizonyíték. Szabó János Győző feltételezi, hogy Füzesabony csak a 13. századtól tartozott az Egri völgy püspöki birtokaihoz, ami összefügg azzal, hogy az Egri völgy ugyanezen századtól külön egyházkerületet (esperesség) alkotott.

Másrészt felhívja a figyelmet arra, hogy a korábbi századokban Füzesabony (Obon faluja) eredetileg a hevesi vár birtokában lehetett. Ezért nem tartja véletlennek, hogy a hevesi esperesség központja (Heves) templomának és Füzesabony templomának

névadója (titulusa) ugyanaz: Keresztelő Szent János. (In. Rátkai István: Füzesabony településtörténete, 16.p.)

A kíváncsiság felcsigázása után nézzük meg részletesebben, hogy mit tudunk Aba halála és temetése körülményeiről! Mit írnak a források, hogyan gondolkodnak a történészek?

Balázs Ferenc – Szederkényi Nándor: Heves várme-

gye története alapján:

Aba Samu

Cselekedete és megítélése

Valamint hazánk úgy megyénk történetében is nevezetes szerep jutott Aba Samunak, ki mint Pata kun vezér unokája vagy dédunokája, mint sz. István király sógora, az ország nádora és később király

Aba király követe a béke érdekében írt levelet ad át a német császárnak.

lya, mint megyénk előkelő nagybirtokosa és őse ama nagy nemzetségnek, mely azután az ő neve alatt - de genere *Aba* - szerepelt, ezen szerencsés nemzetségi összekötéseinek fogva nagy befolyással bírt a közügyek elintézésében.

Ő még talán nádor korában Gyöngyös vidékén *Sáron* sz. Benedekrendű szerzetesek részére monostort és apátságot alapított, és mint király a Mátra vidékén várispánságot állított, s azt az Újvárihoz kapcsolta, mely azután közönségesen csak újvári-nak s az ő nevére okleveleinkben többször *aba-újvári-nak* is neveztetett; eszerint méltán foglal helyet megyénk történetében, melyben tényezőleg szerepelt, habár sajnos, hogy a történelem csak szomorú emlékezetét tartotta fenn; mert nemcsak a külföldi, hanem a hazai történetírók, s évkönyvek is megróják és elítélik őt. Régibb hazai történetíróink közül csak Névtelen Jegyzőnk nyilatkozik róla kedvezőleg, megemlítvén az ő kegyességét, a miért *Abá-nak* vagy *Atyá-nak* neveztetett; de a többiek, keményebben vagy gyengébben majd mind megróják őt. Leginkább megróják őt a külföldi, különösen a német történetírók, kik ellenséges indulattal viseltetvén nemzetünk iránt, ezen ellenszenvüket rá is átvitték, hogy kedvezzenek Henriknek és a németeknek, kik a hozzájuk menekült Péter királyt pártfogásukba vették, az ő érdekében Abával hadat viseltek. Hazai történetíróink más szempontból tekintik és ítélik meg az ő eljárását és viselt dolgait, de ezek sem igen kedveznek neki.

Igaz ugyan, hogy a ménfői csatát árulás folytán vesztette el, mivel seregének egy része a csata folyamában elhánnyván zászlóit és fegyvereit, az ellenfélhez pártolt s ez által a csata rendjét megzavarta és kimenetelét meghiusította. De ez is inkább ellene, mint mellette bizonyít; mivel azt mutatja, hogy ő nem igen igazolható eljárásával hadseregének jelentékeny részét, különösen az előkelő nemességet magától elidegenítette, s igen természetes, hogy ezek az alkalmat felhasználták az ő megbuktatására, hogy tőle szabadulhassanak.

Némely újabb íróink, mint Székér Joákim,¹⁾ Holéczy Mihály,²⁾ Márky Sándor³⁾ és Kandra Kabos⁴⁾ mentegetik, sőt még dicsérik is őt. Különösen Kandra Kabos több történelmi adatot és érvet hoz fel az ő mentségére és ismertetésére hazánk akkori válságos helyzetének, melynek ő áldozatul esett, amik ugyan több szempontból figyelmet érdemelnek; de nézetünk szerint nem eléggé indokoltak arra, hogy őt, a történelem ítélőszéke előtt igazolják ama vádak ellen, melyek ellene fel vannak hozva.

Nem szándékunk itt felhozni s ismételni ama vádak, melyekkel történetíróink őt illetik, úgy is fel vannak azok hozva s indokolva hazánk történelmében. Hanem ezek ellenébe némi mentségül talán felemlíthetni: hogy ő a nemzet megtérítésében sz. István királlyal közreműködött, s a

kereszténység terjesztésére megyéjében, Sáron, monostort és apátságot állított, Péter és a németek ellen a nemzet szabadsága s az ország függetlensége mellett küzdött és egy nagy nemzetséget alapított, mely az ő nevezete alatt több ágakra oszlott, melyeknek ivadécai országos tisztségeket viseltek és történelmünkben dicséretesen szerepeltek. Ezek ugyan nem ellensúlyozzák az ellene felhozott vádakot, de azoknak élét s a történelmi ítélet szigorát valamennyire talán mégis mérséklük, de hogy mit és mennyit nyomnak a mérlegben, az ő mentségére, azt itt nem vizsgáljuk, hanem a t. olvasók ítéletére bizzuk.

Budai Krónika is. A Dubiczai Krónika pedig így: *Aba vero rex denictus fugit nersus Tysciam, et in villa quadam in Scoobe veteri ab hungaris .. crudeliter iugularat.* Bonfin: *Vico Scoobe nomen erat.* Nadányi in Floro Hungarico: .. *ipse Rex fuga tentata apud villam Shoebae sat.*

Már most nyomozzuk ezeket a többféle elnevezéseket, s az *Aba* gyilkosságának ezek által jelentett helyét.

Némelyek a *Scoobe* vagy *Szobé-t* Csabá-ra magyarázzák, különösen így ír Pettő Gergely; ide vonatkozólag:

Aba Chabai (csabai) majorban megöletik. 5) Őt íróink többen követik, követi még Horváth Mihály is, ki

A ménfői csata 1044. július 5.

III. Henrik német császár győzelme *Aba Sámuel* felett.

Jobbról a németek - balról Abáék. A miniatúra keretét áttörve magasan lobog a német sassal díszített győztes zászló. Jobboldalt az oltárra helyezett kereszt előtt a császár térdel, mezítláb, szőrcsuhában ad hálát a győzelemért.

*Előtérben balról *Aba* király két kezével a földön heverő koronája felé nyúl, miközben egy katona kardját a szívébe szúrja.*

De lássuk már az ő küzdelmének szomorú végét, vagyis az ő halála és temetése helyét, ami nemcsak történelmi, hanem helyirati tekintetben is figyelmet érdemel, és tájékozásul szolgál megyénk azon vidéke földírtatának felvilágosítására, hol ezek történtek.

Aba Sámuel halála és temetése:

Aba megmenekülvén a ménfői szerencsétlen csatából, sietett Tisza felé saját megyéjébe, hogy ott párthíveinek különösen kunjainak segítségével ismét sereget gyűjtjön, újabb ellenállásra készüljön; de **Füzes-Abonyon** vagy annak közelében megöletett az ellenpárt felei által, kiknek rokonait Csanádon kihallgatás nélkül, és minden bírói eljárás mellőzésével irgalmatlanul leölette s az abonyi egyházban ideiglenesen eltemettetett. Évkönyveink és régi történetíróink többféle alakban említik e gyilkosság helyét: különösen **Kézay Simon** így ír:

... *in villa quadam Scrobe veteri, ab Hungris, quibus regnans nocuerat, iugularat et iuxta quamdam Ecclesiam sepelitur.* Így ír és így nevezi e helyet *Thuróczy* és a

szintén így ír *Abáról*, hogy ő honi krónikáink szerint *Csabán* a magyar urak által elfogatván lefejeztetett.⁶⁾ *Csaba* néven ugyan több helységünk van, de ezek mind távol esnek attól a vidéktől, hol *Abát* az ő szomorú sorsa utol érte, és semmi nyoma annak, hogy *Füzes-Abony* tájékán ily nevű helység lett volna.

Közelebb látszanak járnai a valósághoz, kik a *Scoobe* névben a **Szohobe** vagy **Sohoda** nevet vélik rejleni, kiknek vélekedése szerint a *Szohobe* névből alakult némi változtatással a *Szohoda* név, mely néven az abonyi határnak, egy része, sőt magának *Abony*nak is egy utcája *Szohoda* - utcának neveztetik, eszerint *Abony* közelében állott egykor *Szohobe* vagy *Szohoda* nevű falucska vagy szállás, hol *Aba* megöletett.⁷⁾

De úgy hisszük, hogy még jobban megközelítjük a történelmi valóságot a **Scrobs** latin névnek megfejtésével. Ugyanis *Kézay*, *Thuróczy* és a *Budai Krónika* egyhangúlag *in Scrobe veteri* néven említik azt a helyet, hol *Aba* megöletett, a *Scrobs* latin név pedig magyarul **Árkot** jelen. Íme ott van

Abony szomszédságában a Csörsz-árka nevű vonal, mely az abonyi határ mellett nyúlik el. Ezt az árkot krónikáink réginek mondják - in scrobe veteri - mivel az a hagyomány szerint a hunok vagy avarok műve volt, s azokról maradt fenn. Ezen árokban vagy helyesebben: ezen árok mellett vagy szélén állott a krónikáink által említett villa vagy kis falu vagy major, hol Aba megöletett s az ide közel eső abonyi egyház volt az, hova az ő teste temettetett. Itt e földirati kérdés bővebb felvilágosítására még felhozhatjuk **Szabó Károlynak** ide vonatkozó vélekedését, mely szintén Abony mellett, mint Aba végzetes halálának helye mellett, szól. Ugyanis nevezett tudósunk az ő szomorú sorsát illetőleg így ír: Innen (a ménfői ütközetet érti) nagy bajjal szabadulván, járatlan utakon ismeretlenül bujdokolva a Tisza mellékére húzódott, hol a székvárosból jókor menekült nejével, gyermekeivel és rokonaival hú kunjai közt magát legbiztosabban érezhette. E helyett azonban a büntető nemezis támadt föl ellene, melyet vérengzésével önmaga idézett föl vesztére. A vérét szomjazó magyarok, kiknek rokonait kegyetlenül leölette volt, saját jószágán, a Mátra aljában, a Csörsz-árka közelében eső **Füzes-Abony** helységben, melynek neve is rá, mint egykori birtokosára, emlékeztet bennünket, megrohanták és meggyilkolták, a holttestét hívei a falu mellett álló egyházba temették.⁸⁾

E tudósunk Abonyt itt szorosabb vonatkozásba hozza Abával, s e helység nevét is, mely okleveleinkben csakugyan **Aban** néven van említve, tőle származtatja, mely szerinte Aba birtoka is volt. De ennek ellene mond IV. Béla király adománylevele, mely szerint Aban az egri püspökség birtoka volt, melyet még sz. István király adományozott volt a nevezett püspökségnek. Azonban lehet, hogy itt a püspöki birtok mellett Abának is volt birtoka a Csörsz-árka felé, mely későbbben csere vagy vétel útján a püspöki birtokhoz kapcsolattott s annak Abany nevet adott, s így keletkezhetett e helységnek állítólagos Abany neve, ha e név csakugyan vonatkozásba hozható Aba király nevével. De mellőzve ezen helység nevének és régebbi birtokosának nyomozását, már azok is, a miket ide vonatkozólag felhozánk, eléggé igazolják azon állításunkat, hogy Aba király a mai Füzes-Abanyon vagy annak közelében öletett meg.

Kandra Kabos barátunk ugyan az ő halála vagy megöletése helyét **Abádon** – **Szalók-Abádon** – nyomozza, s azt az ottani határban levő Apa- vagy Aba-sírja nevű hellyel kapcsolatba hozza⁹⁾, pedig amint följebb kimutattuk ama helység nem a mi Abánkra, hanem Thonuz-oba vagy Tomaj-Aba besenyő vitézre vonatkozik, kinek az birtoka volt, ki ott meghalt és el is temettetett, maga az Apa- vagy Aba-sírja nevű hely Névtelen Jegyzőnk azon állítását igazolja, hogy a nevezett besenyő vitéz, mivel ősi hitéhez erősen ragaszkodott, ne-

jével együtt pogány szokás szerint abba a sírba temettetett, e hely neve tehát ama pogány temetkezés emlékezetét tartja fenn.

Egy néhány év múlva, midőn Péter másodszeri kiűzése után az Aba párthíveinek üldözése megszűnt, s a béke az országban helyreállott, eljövének az általa alapított sári monostor szerzetesei, testét a sírból kivették. **Sárna** vívék s ott királyt megillető tisztelettel saját egyházuk sírboltjába helyezték. Krónikáink megemlítik, hogy midőn testét a sírból kivették, szemfödélét és ruháit épeknek és sebhelyeit begyógyulva találták.

Minthogy az ő teste Abonyból Sárna vitézt s az ottani monostor sírboltjába temettetett, ennek folytán későbbben azon állhagyomány vagy monda kezdett a nép között terjesztetni, hogy Aba király tetemei Sáron a **Baldácsy-féle pinczében**, hol állítólag a monostor sírboltja volt, pihennek vagy porladoznak. S ezen állhagyomány terjesztésére, mely sokakat tévedésbe vitt, alkalmul szolgált az az ügyetlen és hazafiatlan felirat vagy sírvers, melyet báró **Haller Samu** tábornok 1773. táján, mint e pinczének akkori tulajdonosa, vésetett márványba, s állíttatott oda, melyet Gorove László a Tudományos Gyűjtemény 1830. V. füzetében közölt.

De valamint a felirat ügyetlen, hazafiatlan fogalmazása nem nagy dicséretére válik szerzőjének: úgy az a jelentéktelen, és mondhatni dísztelen pinczehelység, hova az illeszve van, sem felel meg a holtak iránti kegyeletnek s a királyi sírboltot megillető tiszteletnek. Azért Szabó Károly megrója az illetőnek itt követett eljárását és kellően czáfolja a népek e felíratra támaszkodó hagyományát vagy alaptalan híresztelését, így írván ide vonatkozólag: Ezen nagyon is ujdon fölírat... a szakértő vizsgálót bizonyosan nem fogja arra a meggyőződésre bírni, hogy ezen dísztelen helyet Aba király sírhelyének elismerhesse. Valamint ugyanis az egész pinczében, úgy annak tornáczában sem fedezhető fel valami faragványnak vagy díszítvénynek legkisebb nyoma sem, mely csak sejteni is engedné, hogy itt valaha magyar királyi mausoleum lehetett; pedig a sári benedekrendű szerzetesekről föl sem lehet tenni, hogy egy magyar király tetemét kiben monostoruk alapítóját és jötevőjét tisztelték, ne illő díszű helyen temették volna el. A helybeli nép ugyan most azt beszéli, hogy a sári monostor azon a szikla dombon állott, mely alatt a leírt pincze terül el, sőt némelyek ezen domb szűk, egyenetlen fölületén az alapfalak romjait is vélík mutathatni. Azonban ezen hiedelmük bizonyosan csak az említett fölírat hitére támaszkodik. A valódi régi hagyomány szerint ugyanis a monostor a falutól északra egy negyed órára állott, hol a szőlők között egy ódon épület dűledező oldal-fala néz a közel enyészet elébe. Aba király sírja tehát kétség kívül ezen a helyen volna keresendő.¹⁰⁾

Tudósunk ezen kellőleg indokolt helyrajzi észrevételét Aba sírjára s a monostor tulajdonképpeni helyére vonatkozólag Kandra Kabos is magáévá teszi, sőt némi részletekkel ki is bővíti: hogy t. i. a mohácsi vész után e monostor elpusztulván, még azon terület is, hol egykor az állott, elvesztette régi monostor vagy barátjellegű nevezetét, ma Pétermál- vagy Pétermány-nak nevezetik, emberemlékezetre e monostor, s egyház köveiből épült a Pintérféle malom és a templom malma, s ama romok területének jelenlegi birtokosa Fülöp Márton sári közrendű lakos, de a **Hanák és Buzásféle szőlők** helyein is mutatkoznak hasonló alapfalaknak nyomai.¹¹⁾ Ezek szerint a monostor, melynek sírboltjába Aba Samu temettetett, nem az említett pincze fölött a helység közepén, hanem attól egy negyedórai távolságra eső helyen állott, mely azután szőlős körtnek használtatott.

Íróinknak ide vonatkozó helyirati, nyomozásai, s észrevételei ugyan későbbi keletűek, de azért helyén látók azokat itt is felhozni; mivel megyénk történetének itt tárgyalt részletére, különösen itt szerepelt szerencsétlen hősnök temetésére és sírhelyére vonatkoznak, s annak nyomozásában némi tájékozásul szolgálnak, s ezzel befejeztük megyénk történetének itten tárgyalt szomorú részletét.

1) Magyarok Eredete sat. Pozsonyban 1791. I. 158. l.

2) Tudományos Gyűjtemény 1834. VII. füz. 1-12. l.

3) Aba Sámuel történelmi arczkép, közli Kandra Kabos Aba Samu király. Budapest, 1891. 14-18. l.

4) U. o.

5) Magyar Krónika. Kassán, 1738. 140. l.

6) Egyetemes Magyar Encyclopaedia. Pesten, 1859. I. 53. l.

7) Egri Híradó. 1894. 92. sz. 3. l.

8) Péter és Aba. Székfoglaló akadémiai értesítés. Pest, 1872. II. 35. l.

9) Aba Samu király. 38, 39. l.

10) Péter és Aba. 36. l.

11) Aba Samu király. 152, 153. l.

Abany és Aba Sámuel kapcsolata eny nyiben foglalható össze a források alapján. További kérdéseket vehet fel a többi kora Árpád-kori falucska nevének eredete. Emlékezzünk csak az **Endred, Buda** nevű falukra!

Aba Sámuel után I. András került a trónra. Andrást korábban Endrének is nevezték. Érdekes egybeesés lehet, hogy a krónikák szerint épp egyik fontos hű embere, Buda miatt indítottak ellene többször is támadást politikai ellenfelei. Az ezzel kapcsolatos fejtegetések lehetséges, hogy a történettudomány ingoványos talajára vezetnének, de mindenesetre a XI. század közepe településünk szempontjából is kutató terület.

Sipos Attila

Ördögárok

Csörsz mondája: Legrégibb nyomát a XVI. Századi Székely István Világkrónikájában találjuk, ki a 718. évnél megemlíti, hogy *Seita, Pannónia királya megvívta a Csersz árokját...* Forrása valamelyik nyugat-európai történetíró avarokat tárgyaló fejezete lehetett. Leírásából tudjuk, hogy már ő is ismerte a Csörsz királyhoz fűződő monda valamelyik változatát is.

Csörsz király személyisége sok fejtörést okozott régebbi történetíróinknak. Voltak, akik Caesar nevének valami elferdített alakjára gondoltak, mások (pl. Katona István, Szabó Károly) a honfoglalás kori **Curzan** vezérben, Kund fiában vélték föltalálni a mondai Csörszöt.

Anonymus gestájában írt Curzan-ról, az egykorú bizánciak pedig ezt a vezért Kurszánész-nek, Kurszész-nek írták.

Katona István és Szabó Károly ezek alapján Árpád vezértársát, **Kurzán (Kurszán)**-t vélik mögötte, mely alighanem a mai **Karsa** helynévben maradt fenn.

A monda eredetére a Csörsz, Csersz, vagy Csörsz-árka név vezet, mely lehet a szláv *csertovszky-jarek* (szó szerint *ördög-árok*) fordítása. Több magyar vidéken, – főleg Székelyföldön, de szláv területeken is – *ördög ároknak, ördög borozdának* nevezik a hasonló **barbárkori erődítményeket**, vagy **határarkokat**. Csörsz király e néphit szerint nem történelmi személy, hanem egyszerűen az *ördög* (szláv: *csert*).

Sajátos vonása e mondáknak, hogy az építést mindig az ördög házasságával hozzák kapcsolatba, s ez kétségkívül összefügg egyes népmeséinkben is gyakran előforduló motívummal, hogy a mesehős csak bizonyos rábízott feladatok teljesítése után (várkastélyépítés, föld felszántása s bevetése egy éj alatt) nyerheti el kedvesét.

Csörsz mondája elsősorban a Jászságban ismert, ott a történet főszereplője Csörsz királyfi helyett egy cseh főúr, aki zsarnok módon, árkot ásat népével, hogy menyasszonyát

hajón vigye hazájába. Egy időközben felseledült fiatalember jeltől megismeri az árokásásra kötelezett apját, aki hosszú-hosszú évek óta kényszerűen távol volt családjától. A fiú bosszúból megöli a zsarnok főúrt.

Az **ördögárkokat** az ország több helyén különböző elnevezésekkel illetik: Avar-árok, Erdélyben, a Görgényi havasokban Rapsonné útja; Attila útja, Tündérek útja, Árpád-kori oklevelekben Óriások árka; de említik Papok sánca-ként is.

Csörsz-árok: Ókori földsáncrendszer az Alföldön. Az egymástól átlagosan 5-10 km távolságra húzódó három sáncrendszer Budapest és Vác között indul a Dunától, átszelve a Duna-Tisza közét, az egyik a Tiszántúlon Nyíregyháza és Debrecen térségében Dél felé fordul, Arad, Temesvár vonalában Kostollac (Viminacium) környékén éri el az Al-Dunát. A rómaiak irányításával az Alföldön élt szarmaták építették a 4.sz. első felében, I. (Nagy) Constantinus (úr. 306-337) korában. A 4. sz. utolsó évtizedéig, mint a rómaiak előretolt védelmi vonala, a népvándorlás népeinek támadásait volt hivatva kivédeni és elterelni. Az eredetileg 5-8 méter széles és 2-3 méter mély árok, belső oldalán az árokból kitermelt földtöltéssel, az évszázadok folyamán erősen lepusztult. Épebb állapotban maradt összefüggő szakaszai Dormánd, Erdőtelek, Debrecen (Nagyerdő) és Gödöllő határában láthatók. A sáncrendszer mellett római katonai tábor (Felsőgöd) és őrállomás (Hatvan) került elő. Az ország más részeiről is ismeretesek ilyen összefüggő földsáncok, így Somogy, Tolna és Vas megyében, a Körösök mentén, a Duna-Tisza közén, továbbá Erdélyben.

Csörsz mondáját **1846-ban Tompa Mihály** verselte meg egy néprege alapján. Mivel ez egy teljes, régi, irodalmi szempontból is értékes alkotás, ezt közöljük.

Tompa Mihály

Csörsz árka

*Borsod s Heves határán,
Jó vándor, aki jársz,
A sík vidéken egy vén
Ároknyomot találsz!*

*Ez, mint órjás ekétől
Szántott barázda-út,
Tiszától a Dunának
Néhány mérföldre fut.*

*Magas partját mi végett,
Mikor s ki hányta fel?
Az eltűnt századoknak
Homályiban vesz el;*

*S úgy áll a zöld mezőben,
Mint nagy királyi sír,
Melynek porlott uráról
Rég megnémult a hír.*

*De annyi szent igaz, hogy
Sokszázados korú;
– S jó hogy nem szól, beszéde
Mert volna szomorú!–*

*Sok év duló hatalma
Mégküzködött vele;
De földdel még maig sincs
Betöltve kebele.*

*S ki tudja, még körülé
Hány embernem kihalt!
Mig vi idő s enyészet
Rontó hatalmival.*

*De – mint a népnek ajkán
Maig forog neve,–
Csörsz árkaról, halljuk meg,
Mit mond az agg rege.*

*

*Régen, felette régen,
Sok tenger év előtt,
Előbb, mint a magyar nép
E szép hazába jött:
A kősa longobárdok
Királya Rád vala,
Pannónián ki úr lón,
Karjának általa.
A nagy Dunának árja
Fedezte birtokát,
Melynek kövér, meződús
Partján ütött tanyát.*

*Rád úr kemény vitéz volt,
Termetre óriás,
Esetlen durva bárdját
Három se birta más.
Vad arca, rőt szakállal
Szemig benőve volt;
Többet mondott szemével,
Mint ajkival, ha szólt.
Harc volt egész világa,
S alig hogy megpihent,
Mint a darázs kizúdult
S imét csatákba ment.
S akit balsorsa ottan
Keze ügyébe vitt:*

*El nem beszélte otthon
A harc történetit.*

*Történt egykor, hogy Rád úr
Kemény csatába szállt:
Frigyesnek hívta Csörszöt,
A szép avar királyt;
És ott, hol a Tiszának
Zuhognak habjai,
Vad tűzzel ültenek fel
Csörsz, és avarjai.
És amint összeforrott
A két király hada:
Elsőpré, mint az árvíz,
Ki rája támada.
Az ütközet kemény volt,
De gyorsan vége lón,
Mert elfutott az ellen,
S elhullt a harcmezőn.*

*Megadván ellenének
Rád a halálcsapást:
Ivott Csörszrel Hadúrnak
Kegyetlen áldomást.
Aztán a harci szákmány
Osztályra vetették,
Jutott a hadfiaknak,
Bőségiből elég.
De Csörsznek semmi kedve
Osztozni nem vala,
Mert szíve gondolatja
Továbbra szárnyal;
Mert szíve gondolatján
Rád úr leánya élt,
Szép Déliláb, jutalmúl
Frigyes csatáiert.*

*A puszták vadrózsáján
Merengtek álmái,
Csatás szívét megejték
A lányka bájai;
S megesküvék: alatta
Bár romba dől a föld,
S az ég fejére omlik ...
De birni fogja őt!*

*Rád, tüzhelyére vívén
Harcot leső hadát,
Feléje Csörsz imígyen
Hallatta szózatát:
„Rád, jó szomszéd, frigyes társ,
Ur szép Pannónián!
Megharcolád csatáját
Csörsz érted a csatán;
Kit a halas Tiszának
Uralnak martjai,
És érte élnek, hálnak
Kemény avarjai.
Kinek hatalma nagy, – de
Meglásd! – nagyobbra nő ...
Harcdíj fejébe” kéri
Szép Délilábót ő!*

*S kis szíve Délilábának
Gyorsan dobog vala,
Oly kínos-édesen fáj
A szónak általa;*